

Civila samhället, organisatorisk autonomi och politisk utveckling i Ryssland

- en fallstudie om interaktion mellan civila samhället och
staten

Abstract

Since the disintegration of the Soviet Union a lot of hope has been put on civil society to help develop Russia into a more democratic society. This study explores the constructive elements in the relationship between civil society and the state in Russia, and how this enables the work toward political development. By using Julie Fishers theory about *political development* and *organisational autonomy* I discuss the varying and often complex ways in which civil society and the state interacts. These are often not mentioned in the liberal tradition, which believes that civil society's most important democratic function is to act as a watchdog for the state.

There is very limited political space for NGO's in authoritative Russia. The existing oppositional NGO's are important for the political development, but they are few and their impacts on society are limited. By focusing on the relationship between civil society and the state, we can find other strategies to contribute to political development. I suggest that cooperation with the state, even if it sometimes means risking organisational autonomy, can open up a political space that can lead to political development.

Keywords: organisational autonomy, civil society, Russia, NGOs, political development, state-society relations

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Bakgrund	1
1.2	Disposition	1
1.3	Syfte och Frågeställning.....	2
1.4	Metod och material.....	3
2	Teoretiskt ramverk	4
2.1	Civila samhället som en motvikt till staten?	4
2.2	Civila samhället.....	5
2.2.1	Operationalisering av civila samhället	6
2.3	Politisk utveckling.....	6
2.4	Organisatorisk autonomi	8
3	Civila samhället i Ryssland	10
3.1	Grunden till ett civilt samhälle läggs.....	10
3.2	Civila samhället efter Sovjets upplösning	11
4	Interaktion mellan civila samhället och staten	13
4.1	Citizens' Watch i St Petersburg – en människorättsorganisation	13
4.2	Yekaterina Crisis Centre i Yekaterina – center för motverkan av våld i hemmet.....	14
4.3	Otklik i Barnaul – ett kvinnokriscenter	15
4.4	Altai Krai Crisis Center for Men och Men's Conversation i Barnaul.....	16
4.5	Memorial	16
4.6	Rysslands soldatmödrakommitté – UCSMR.....	17
4.7	Kapitelsammanfattning	18
5	Analys	20
6	Referenser	26

1 Inledning

1.1 Bakgrund

De senaste åren har det blivit tydligt att de hopp som föddes om ett demokratiskt Ryssland i och med Sovjetunionens sammanbrott allt mer kommit på skam. Efter ett långt och hårt grepp om det sovjetiska samhället kom förutsättningarna för ett civilt samhälle i och med Berlinmurens fall dramatiskt att förändras och under 1990-talets första hälft ökade antalet nybildade organisationer i Ryssland nästintill explosionsartat. Efter den demokratiseringsvåg som ägde rum i södra Europa och Latinamerika under 1970- och 80-talet, väcktes därför förhoppningar att ett uppöppnande av samhället och ett vitalt civilt samhälle skulle skapa liknande förutsättningar i Ryssland (Grugel 2002:44). Men sedan 2000-talets början har vi kunnat se en negativ politisk utveckling i Ryssland. Faktum är att åtskilliga analytiker är överens om att vad vi ser är en regression och att Ryssland idag är ett auktoritärt samhälle.

De teorier som härstammar från den liberala traditionen, och som har dominerat forskningen om det civila samhället under de senaste årtiondena har hävdad att det civila samhällets främsta och mest betydelsefulla funktion, för en ökad demokratisering, är som motvikt till staten. Men dessa teorier har under senare år fått utstå en del kritik. Kritikerna menar att de teorier om det civila samhället som används idag bygger på förenklade antaganden om hur samhällseliga sfärer förhåller sig till varandra och om vad som faktiskt genererar en politisk utveckling. Det är ifrån denna kritik den här uppsatsen tar sitt avstamp. Jag anser nämligen att för att förstå det civila samhället, i detta fall det ryska, och hur det kan bidra till en positiv politisk utveckling, behöver vi förstå de varierande och många gånger komplexa relationer som finns mellan stat och samhälle.

1.2 Disposition

Det här inledande kapitlet, som även innehåller syfte och frågeställning samt metod och material, följs av det kapitel som sätter upp det teoretiska ramverket för uppsatsen. Här presenteras definition och operationalisering av det civila samhället som följs av Julie Fishers teori om *politisk utveckling* och *organisatorisk autonomi* som utgör den teoretiska basen för uppsatsen.

I det tredje kapitlet ges en kort historisk återblick för att få en förståelse för under vilka förutsättningar det civila samhället vuxit fram i Ryssland och vilken betydelse det har för den nuvarande situationen. I kapitel fyra presenteras projekt där olika statliga institutioner och myndigheter samarbetat med NGO:s på olika sätt. I det avslutande kapitlet genomförs en analys och uppsatsens slutsatser presenteras. Här presenteras även en del kritiska reflektioner kring resultaten och dess eventuella teoretiska begränsningar.

1.3 Syfte och Frågeställning

Syftet med denna uppsats är att genom att studera Ryssland erhålla en utvidgad förståelse för det civila samhällets funktioner. Genom att använda en teori om det civila samhället som inte tillhör den mest etablerade teoribildningen, det vill säga den liberala traditionen, hoppas jag kunna bidra till att bredda diskussionen om vad som utgör ett vitalt civilt samhälle och förståelsen för vad som kan leda till politisk utveckling. Jag menar att den liberala traditionen, som alltså dominerat forskningen under en längre tid, är begränsad framförallt när det kommer till förståelsen av samhällsliga sfärer och hur de relaterar till varandra och vilka faktorer som kan bidra till politisk utveckling.

Förutsättningar för det civila samhället i Ryssland har under lång tid varit dåliga och står vad det verkar inför fortsatta utmaningar. Genom att studera Ryssland hoppas jag kunna belysa dessa teoretiska aspekter, men även bidra till en ökad förståelse för det civila samhället i dagens Ryssland. Fokus ligger på förståelsen av det civila samhället och dess relation till staten och om samarbete dem emellan kan leda till en positiv politisk utveckling. Jag vill undersöka möjligheten för det civila samhället att verka som en positiv kraft för en politisk utveckling som inte utesluter samarbete med staten. Eftersom de flesta studiers utgångspunkt är det civila samhällets oppositionella roll gentemot staten, vill jag här dels rikta fokus på hur vi uppfattar samhällsliga sfärer – hur de relaterar och avgränsar till varandra, dels på huruvida samarbete mellan civila samhället och staten kan leda till politisk utveckling.

Jag kommer även att diskutera om ett autonomt förhållande mellan civila samhället och staten är en förutsättning för politisk utveckling. Uppsatsens frågeställningar lyder därför:

Finns det aspekter av samarbete mellan civila samhället och staten i en auktoritär stat som Ryssland som är positivt för politisk utveckling?

Är organisatorisk autonomi nödvändig för politisk utveckling?

1.4 Metod och material

Denna uppsats är en fallstudie av det civila samhället i Ryssland. Jag vill genom att titta närmare på den del av civila samhällets aktivitet som ofta negligeras, bättre förstå relationen mellan civila samhället och staten och hur det kan bidra till politisk utveckling. Tanken är att det förhoppningsvis kan resultera i att det ryska civila samhällets begränsningar och möjligheter kan förstås på ett mer konstruktivt sätt. I uppsatsen kommer teorier som de senaste åren utvecklats i samband med diskussioner om civila samhället i tredje världen tillämpas på Ryssland. Jag anser att de teoretiska resonemang som förs utan problem kan tillämpas på Ryssland eftersom många av de förhållanden som råder i tredje världen överensstämmer med de ryska, som exempelvis problem med en auktoritär stat. Flera teoretiker på området menar att simplistiska teoretiska antaganden om hur samhällsliga sfärer ser ut och hur de förhåller sig till varandra hindrar oss från att verkligen förstå dessa relationer och hur de kan vara en kraft för politisk utveckling (Fisher 1998, Beckman – Sjögren 2001, Uhlin 2006, Hale 2002, m.fl). Hur relationen mellan civila samhället och staten *ser ut* och *kan se ut* och hur det påverkar politisk utveckling kommer därför i denna uppsats vara studeringsobjektet istället för utgångspunkten.

Kritik framförs ofta om fallstudiens begränsande möjlighet att generalisera. Syftet med det här arbetet är inte att dra stora generaliserade slutsatser om det civila samhället utan snarare genom att rikta fokus till en del av dess aktivitet bidra till pusslet i förståelsen om det civila samhället och på vilket sätt det kan gynna politisk utveckling.

Materialen är baserade på både primära och sekundära källor. Primärmaterialen består av några ryska organisationers hemsidor. På grund av att de flesta organisationer i Ryssland saknar ett material på engelska har det resulterat i vissa begränsningar för uppsatsen och dess empiriska bas. Det material som finns har dessutom mycket begränsad information om hur förhållningssättet till statliga myndigheter ser ut. Med tanke på uppsatsens fokus är det naturligtvis olyckligt och vad det beror på kan vi endast spekulera i. Möjligen kan det delvis förklaras genom att många av de organisationer som har en Internet hemsida på engelska, ofta har ett oppositionellt förhållande till staten. För att nå potentiella bidragsgivare och därmed kanske även säkra sin överlevnad kan en engelskspråkig hemsida vara avgörande. Som kommer att redovisas för nedan har organisationernas strategier för att locka till sig utländskt bidrag även kopierats av statliga myndigheter. Poängen här dock – är att de organisationer som det varit möjligt att införskaffa material från ofta har en oppositionell och många gånger kritiskt förhållningssätt till staten. Urvalet blir därmed begränsat till en viss typ av grupper, som inte i tillräcklig hög grad har kunnat bidra till analysen i förhållandet mellan stat och det civila samhället. Eftersom förhållandet mellan civila samhället och staten alltså är av intresse i detta arbete har ett sekundärmaterial i form av vetenskapliga artiklar och böcker som behandlar detta område mer ingående använts för att komplettera primärmaterialen.

2 Teoretiskt ramverk

2.1 Civila samhället som en motvikt till staten?

Den växande betydelse som civila samhället erhållit inom demokratiforskningen har resulterat i en omfattande flora av teorier. Forskare med skilda bakgrunder och uppfattningar har lyft fram och hyllat den demokratiska potentialen hos ett vitalt civilt samhälle. Men vi kan trots detta konstatera att debatten domineras av en relativt begränsad definition av vad det civila samhället egentligen är, och vilka funktioner det anses ha i samhället (Edwards 2004:17). Enligt det dominerande liberala perspektivet kan samhället förstås genom en ”tresektor modell” bestående av staten, civila samhället och marknaden som är oberoende av varandra. Det civila samhället refereras ofta till som den ”tredje” sektorn som skiljer sig från samhället i stort och definitionsmässigt placeras mellan staten och familjen (ibid. s.20). Alex de Tocqueville nämns ofta som den första stora teoretikern som såg det civila samhället som en oumbärlig motvikt till en etablerad och vital demokratisk stat (Whitehead 2002:71). Nästan tvåhundra år senare klargör Diamond att den viktigaste demokratiska funktionen hos det civila samhället är att begränsa statsmakten (Diamond 1999:239). Han poängterar dessutom att en organisation måste sträva efter ”det allmännas bästa” för att kvalificera sig som en del av det civila samhället (ibid. s.222).

Som klargjordes för i syftet kommer den här uppsatsen inte att utgå från detta dominerande liberala perspektiv och dess fokus på det civila samhällets motviktsfunktion till staten. I stället för att begränsa mig till den ”motviktsfunktion” civila samhället kan ha i förhållandet till staten vill jag undersöka hur det civila samhället i Ryssland kan interagera med staten på andra sätt utan att kompromissa med dess autonoma position. Jag anser nämligen att för att på bästa sätt förstå hur det civila samhället kan bidra till den politiska utvecklingen bör vi inte begränsa oss till denna enda funktion. För att genomföra detta behövs en teori som utgår från ett sådant utvidgat perspektiv men samtidigt utgår från den absoluta nödvändigheten att organisationer och rörelser har en tydlig och stark egen identitet med en förpliktelse till autonomi. Uppsatsens teoretiska bas kommer därför att utgå från Julie Fishers (1998) teori om *organisatorisk autonomi*, som enligt henne är intimt förknippad med politisk utveckling. Kapitlet fortsätter dock först med en mer ingående definition av civila samhället och sedan en operationalisering av begreppet. Efter det följer en redogörelse för det centrala i Julie Fishers teori; *politisk utveckling* och *organisatorisk autonomi*.

2.2 Civila samhället

Anders Uhlin (2006) har formulerat en arbetsdefinition av civila samhället som tillsammans med några andra teoretikers formuleringar fungerar som en lämplig utgångspunkt för den här studien.

Det civila samhället ska uppfattas som en arena eller social sfär precis som andra arenor som staten, det ekonomiska samhället och det politiska samhället (Uhlin 2006:23). Uppdelandet av dessa sfärer tjänar i första hand ett empiriskt syfte, som underlättar en analys av aktiviteten. För trots att det analytiskt går att förhålla sig till exempelvis civila samhället och staten som två separata sfärer är de två nära sammankopplade och ömsesidigt beroende av varandra (ibid. s.23-4). Sjögren betonar att gränserna mellan olika sociala sfärer ofta är luddiga och svåridentifierade och interaktionen mellan framförallt staten och det civila samhället sträcker sig från allt från konfronterande till klientel (Sjögren 2001:40). Frågan om vem som söker autonomi från vem är en empirisk fråga och bör hållas utanför själva definitionen av civila samhället om vi vill kunna undersöka den breda variation av strategier som organisationer använder sig av i syfte att arbeta för sina medlemmars intressen, menar Beckman (Beckman 2001:56).

Det civila samhället är en publik sfär – grupper som ägnar sig åt privata och inåtriktade aktiviteter är inte en del av det civila samhället. Uhlin menar vidare att aktörer inom det civila samhället vanligtvis är kollektivt organiserade kring specifika gemensamma intressen. Det är dock möjligt att identifiera enskilda individer som formulerar och arbetar för frågor som har ett brett allmänintresse (Uhlin 2006:24).

Uhlin betonar att aktörerna i det civila samhället både kan vara politiska och opolitiska – det är dock viktigt att avgöra vad som är politiskt relevant särskilt i förståelsen av kopplingen mellan det civila samhället och demokratisering. Vidare lyfter Uhlin fram behovet av ett maktperspektiv när vi studerar det civila samhället (ibid.). Det är nödvändigt att försöka förstå hur denna maktkamp är utformad, vilka som deltar och på vilka villkor. Därför måste vi studera organisationer och deras handlingar i samhället men även titta närmare på vilka som deltar i det civila samhället. Stubbergaard understryker att ett deltagande i civila samhället dessutom inte garanterar ett inflytande i realiteten. Bara för att det civila samhället har potential att vara öppet och inkluderande, en arena där alla röster kan göras hörda, innebär inte nödvändigtvis att det är det. Inte förrän vi angriper denna problematik kan vi verkligen uttala oss om den demokratiska potentialen hos det civila samhället (Stubbergaard 1998:11).

Avslutningsvis betonar Uhlin att godhet inte är en inneboende egenskap hos det civila samhället. Uhlin anser att den romantiska syn framförallt många amerikanska forskare har på det civila samhället är problematisk då detta osynliggör de ofta ojämlika förhållanden baserat på bland annat kön, klass, etnicitet och sexualitet, som existerar inom det civila samhället (2006:24).

2.2.1 Operationalisering av civila samhället

I den här studien kommer jag att begränsa mig till att studera ett antal NGO:s, som förhåller sig till staten på ett antal olika sätt. Fisher anser att NGO:s är den del av civila samhället som står för den politiska utvecklingen då dessa varit av betydelse för att öppna upp det politiska spektrumet (Fisher 1998:13). Även om jag håller med om att NGO:s är mycket viktiga för det civila samhället, så är de inte de enda som bidrar till politisk utveckling. Även sociala rörelser och enstaka demonstrationer och uppror kan ha stor betydelse för den politiska utvecklingen. Mitt val att fokusera på NGO:s har främst att göra med att det underlättar att undersöka interaktionen med staten och en förståelse att denna interaktion mer långsiktigt kan arbeta för ett uppöppnande av staten och ett skapande av ett politiskt utrymme. De NGO:s som studeras har varierande bakgrunder och de samarbetar med olika fraktioner av staten på olika sätt. På så vis är det en viss spridning på studeringsobjekten – vilket förhoppningsvis kan bidra till möjligheten att dra vissa slutsatser.

2.3 Politisk utveckling

Teorin om politisk utveckling har funnits under en längre tid och hade en stark position under 1960-talet. I sin bok ”*Non-Governments; NGOs and the Political Development of the Third World*” diskuterar Julie Fisher förhållandet mellan stat och civila samhället, framför allt med NGO:s (1998). Fisher menar att det finns anledning att omvärdera *politisk utveckling* som teori, bland annat på grund av den ökade betydelse NGO:s fått inom forskningen om det civila samhället. Hon anser dessutom att den nuvarande demokratiseringsforskningen som är kopplad till studiet av det civila samhället är bristande eftersom den inte erkänner interagerande med staten som en möjlighet för politisk utveckling (Fisher 1998:17-8).

Fisher menar att fördelen med att använda *politisk utveckling* istället för *demokratisering* som teoretisk utgångspunkt är att det även innefattar en bredare social aspekt. Demokratisering har en fixering vid enbart det politiska som ofta förknippas med de institutionella förutsättningar som finns i väst och är därmed otillräcklig när det kommer till att analysera förutsättningarna i tredje världen, anser Fisher. Demokratisering är användbart för att beskriva valreformer, ökat valdeltagande, utökade kapaciteter hos kommunala administrationer och förbättrandet av mänskliga rättigheter, för att nämna några. Politisk utveckling däremot, omfattar sådana indikatorer av demokratisering utan att vara begränsad till dem. Samtidigt omfattas traditioner och händelser som är för smala för att passa in i en västerländsk förståelse av fenomenet men som faktiskt kan bidra till en politisk utveckling. Fisher betonar att begreppet kan utgöra en teoretisk

mötespunkt för dem som forskar om och intresserar sig för utveckling i tredje världen (ibid. s.18).

Fisher definierar *politisk utveckling* som:

"an interactive, public decision-making and learning process, within and between government and civil society, based on power creation and dispersion. This process leads to increasing individual and group autonomy from below and more responsiveness from above" (1998:21).

Denna definition relaterar Fisher till fem "anspråk" där hon mer ingående utvecklar vad hon menar vara innebörden av politisk utveckling. För det första så anser hon inte att processen bör jämföras med målet. Autonomi från mellanliggande institutioner och ansvar gentemot regeringen är visserligen några av de långsiktiga målen med politisk utveckling, men det behöver inte innebära att vägen dit inte kan omfatta en interaktion med dem som bidrar till en sådan utveckling (ibid. s.21-2).

I den andra punkten framhåller Fisher att definitionen av politisk utveckling ska basera sig på en utvidgad förståelse av det politiska systemet. Den bör inte vara begränsad till statliga institutioner som ofta är intimt förknippade med Västs politiska system och därmed inte anpassade till de förhållanden som råder på andra platser. Civila samhället bör inte endast förstås som ett verktyg som ska stärka och utveckla staten utan måste uppfattas som en politisk kraft som därför ska ses som en del av det politiska systemet själv. Det viktiga är att staten inte ensam står i fokus utan att, som Fisher formulerar det: *"it is in the interaction between the two that theory must focus"* (ibid. s.23).

I den tredje punkten understryker Fisher att politisk utveckling baseras på att värdet av institutionell autonomi och dess förhållande till demokratiska värderingar (som ska förstås brett) måste erkännas. Det mesta tyder på att åtagandet till demokratiska värderingar är mycket utbrett. Värderingar som individuell frihet, genom att till exempel organisera en fackförening, är ett funktionellt och effektivt medel för att skapa och sprida politisk makt inom en stor variation av politiska system (ibid. s.23-4).

Vidare anser Fisher att en definition av politisk utveckling måste basera sig på den centrala karaktären av makt och interaktionen mellan stat och civila samhället. Fisher menar att i ett förstärkande av gräsrotterna i kombination med det ökande behovet för regeringen att utveckla och sprida makt för att kunna bemöta angelägna och brådskande frågor, finns förutsättningar för ett interaktivt lärande att uppstå mellan de två. I en sådan process som kan initieras av antingen civila samhället eller staten möjliggörs *"process of empowerment"* (ibid. s.25-7).

Och slutligen, menar Fisher att inte endast strukturen utan även innehållet i interaktionen mellan stat och civila samhället måste ingå i en förståelse av politisk utveckling. Det är viktigt att försöka få en uppfattning vilken typ av interaktion som leder till politisk utveckling. Samtidigt betonar Fisher, att denna punkt är relaterad till en kvalitativ komplexitet – exakt vilken typ av interaktion som leder till politisk utveckling är svårt att avgöra. Fisher anser att "interaktivt lärande" får

utgöra en slags sammanfattande benämning för en sådan bedömning (ibid. s.27-9).

”Empowerment from below” bidrar till autonomi och autonomi bidrar till fortsatt ”empowerment”. Det är i detta cirkulära förhållande vi finner grunden till politisk utveckling. Det är naturligtvis problematiskt med ett sådant cirkulärt resonemang, men samtidigt är det svårt att undkomma när man önskar att beskriva svårigheterna med den politiska verkligheten. En sådan identifikation behöver inte innebära att politisk utveckling är oundviklig, inte heller hur processen ser ut och vad den exakt kommer att leda till. Men Fisher anser att definiera politisk utveckling måste innebära en fokus på att identifiera processen i första hand. (ibid. s.29).

2.4 Organisatorisk autonomi

Organisatorisk autonomi är en av de mest centrala beståndsdelarna i definitionen av politisk utveckling och den enskilt viktigaste faktorn för NGO:s möjlighet att påverka regeringar, menar Fisher (Fisher 1998:31). Om en NGO har en tydlig och stark egen identitet med en förpliktelse till autonomi när samarbete med staten inleds finns goda chanser till politisk utveckling. NGO:s ska hållas ansvariga i sina förhållanden nedåt, åt gräsrotterna, dvs. de som utgör själva basen, samtidigt som förhållandena uppåt, till exempelvis till staten och bidragsgivare, bör vara autonoma:

”The meaning of autonomy, therefore, should be confined to what might be called upward relationship” (Fisher 1998:78)

De faktorer som bidrar till *organisatorisk autonomi* sammanfattar Fisher i sju punkter;

1. *Organisatorisk förpliktelse*. En tydlig och självmedveten förpliktelse åt organisatorisk autonomi är själva grundförutsättningen (ibid. s.78).
2. *Finansiell diversifiering*. Genom ett diversifierat stöd, med många olika bidragsgivare minskar risken att skapa ett beroendeförhållande till en eller ett fåtal aktörer. Fisher menar att detta rekvisit många gånger är svårast att uppnå, särskild när det gäller inrikes bidrag, eftersom filantropiska traditioner är svaga i den tredje världen (ibid. s.79).
3. *En massbas*. Genom starka band till gräsrotterna minskar risken för att en begränsad elit sätter agendan. En massbas kan förstärkas genom nätverk med andra NGO:s (ibid. s.80-9).
4. *Teknisk expertis*. Kunskap är central för NGO:s. Genom till exempel fältundersökningar kan NGO:s stärka och utveckla sin kunskap som utgör själva grunden för verksamheten.

5. *Social- och styrningskunskap.* Att dokumentera och utvärdera det egna arbetet ger NGO:s potentialen att bygga upp sin egen pålitliga datakälla som i sin tur fungerar som ett bra underlag för att utöva påtryckningar på de styrande (ibid. s.92).
6. *Strategisk kunskap.* Liksom de två föregående punkterna innebär kunskap inom detta område en stor fördel för NGO:s. Förmågan att tillvarata den kunskap som finns i det aktuella området och expandera den är av stor vikt. Istället för att uppfinna hjulet varje gång finns det mycket kunskap som har nästintill universell användbarhet som kan utnyttjas omgående (ibid. s.94-5).
7. *Erfarenhet i att träna regeringsmedarbetare.* Om NGO:s har varit lyckosamma i de tre första punkterna kan de genom att träna regeringsmedarbetare lyckas med att direkt påverka de politiska makthavarna. En sådan påverkan är givetvis starkare ju mer kunskap organisationerna besitter och deras förmåga att förmedla det vidare (ibid. s.96-7).

Av de här sju punkterna ska punkt 1-3 förstås som grundförutsättningarna till organisatorisk autonomi medan de övriga punkterna, även om de också är av betydelse, i första hand kan öka möjligheterna till autonomi om de första punkterna redan finns där (ibid. s.78). De tre första punkterna kommer därför att vara i fokus och utgöra det främsta underlaget för den avslutande analysen.

3 Civila samhället i Ryssland

3.1 Grunden till ett civilt samhälle läggs

Ryssland har en svag tradition av ett fritt och öppet samhälle. Under kommunismen, och särskilt under Stalin, förstördes i princip all form av öppen samhällelig aktivitet som möjligen existerat. En del menar dock att det efter Stalin förekom en viss aktivitet, men då det främst var eliten som engagerade sig och dessutom ofta inom fraktioner av staten, kan denna aktivitet i bästa fall ses som begränsad (Uhlin 2006:43).

Fram till att Gorbachev kom till makten var all icke-statlig aktivitet förbjuden i Sovjetunionen. Ett fåtal organisationer existerade dock, men de var tvungna att hålla verksamheten hemlig och hade inga möjligheter att bedriva en regelbunden och offentlig rörelse. De organisationer som hade bildats under Khrushchevs år vid makten för att sedan åter väckas till liv under Brezhnevs sista år var för svaga och isolerade från allmänheten för att lyckas forma en bas för den pro-demokratiska rörelse som uppstod under *glasnost* och *perestroika*. Trots att den statliga kontrollen över samhället släppte något efter Stalin var dock förutsättningarna för ett genuint civilt samhälle i högsta grad begränsade. Men i och med Gorbachevs kungörande av *perestroika* 1985 så började karaktären på det politiska systemet att förändras och för första gången fanns det tecken på att en allmän politisk opposition kunde tolereras (ibid.).

Uhlin menar att det framväxande civila samhället under denna period kan delas in i tre faser. Under den första fasen, som varade mellan 1985 till 1989, föddes oberoende politiska grupper i de större städerna samtidigt som kollektiva aktioner i form av massmöten och manifestationer blev allt vanligare. Den andra fasen, som också var piken av intensiv tid av protester, pågick från början av 1989 till mitten av 1990. Under denna tid mobiliserades många krafter som respons på de möjligheter som öppnades bland annat i form av de val som hölls. Med den tredje och sista fasen ströks artikel 6 i konstitutionen som säkerställt det Sovjetiska Kommunistpartiets monopol, folkomröstningen om Rysslands självständighet, samt presidentvalen i maj 1991 ägde rum. Samtidigt kom de demokratiska sociala rörelserna att institutionaliseras och protesterna att avta i styrka och omfattning (ibid. s.44).

3.2 Civila samhället efter Sovjets upplösning

Den boom som det civila samhället i Ryssland upplevde under sent 1980-tal och tidigt 1990-tal följdes alltså av en tillbakagång och i mitten av 1990-talet var det civila samhället återigen mycket svagt. Medborgarnas misstänksamhet mot det civila samhället och särskilt mot NGO:s höll envist i sig samtidigt som den ekonomiska nedgången bidrog till att medborgarna var fullt upptagna med att kämpa för sin överlevnad (Evans 2006:147). De politiska initiativ som togs av Gorbachev resulterade endast delvis i en liberalisering och i praktiken kom auktoritärt beteende från statens sida att finnas kvar i omfattande utsträckning. De oppositionella organisationerna utelämnades i den process som skulle lägga grunden för det nya Ryssland. Regeringen valde att samarbeta med en del mer moderata organisationer som var villiga att avvara en del av deras autonomi och bildade dessutom sina egna organisationer, så kallade GONGOs. De statliga institutionerna var under denna tid mycket svaga och det saknades etablerade kanaler för dialog mellan stat och civilt samhälle, vilket än mer försämrade möjligheten för framväxten av ett starkt civilt samhälle. Staten utövade en negativ makt som togs sig uttryck i kontroller, förföljande och tvång gentemot det civila samhället (Uhlin 2006:49).

I Ryssland finns en stark tradition av en dominerande stat. Staten har under långa perioder varit ”allt” och det har därför funnits en stor misstänksamhet mot det civila samhället – som finns kvar än idag. Det går att identifiera vissa mönster i dagens ryska civila samhälle som har rötter som härstammar från tiden både före och under Sovjettiden. De inbegriper bland annat; ett motstånd hos medborgarna att engagera sig i organisationer, en svag institutionalisering av NGO:s, betydelsen av personliga kontakter med nyckelpersoner inom staten och statens dominerande roll i den politiska sfären. Mönstren utgör hinder för dagens civila samhälle att utvecklas (Sundstrom – Henry 2006:305). Men Evans menar att motståndet hos de ryska medborgarna att engagera sig snarare är intimt förknippad med de perioder då staten har haft som starkast grepp om samhället. Han betonar att under de perioder som kontrollen över samhället har lättat något har ryssarna visat sig vara villiga och fullt kapabla att engagera sig och samarbeta i viktiga frågor utanför staten. Det civila samhällets svaga position idag bör därför framförallt förstås utifrån det allt starkare grepp som staten tagit över samhället – en utveckling som blivit allt tydligare sedan 2000-talets början (Evans 2006:147).

Sedan Putin tillträdde presidentämbetet har det blåsts nytt liv i den gamla statstraditionen *gosudarstvennost* som betonar statens makt och kontroll över samhället (Sundstrom – Henry 2006:316). Allt mer makt koncentreras hos den centrala ledningen. Ett exempel på det är de tidigare 89 regionerna som ombildats till sju nya ”superregioner”. Regionernas guvernörer har delvis förlorat deras politiska makt och tjänstgör numera direkt under Kremlin. Staten har dessutom visat ett ökat intresse för det civila samhället och dess verksamhet. År 2001 anordnade man en konferens, Civic Forum, vars uttalade syfte var att bidra till ”en förbättrad dialog mellan civila samhället och staten”. De organisationer som bjöds in till konferensen var dock handplockade av Putin och hans män och bestod

därför till övervägande majoritet av "Kremlinvänliga" organisationer. Protesterna från de mer oppositionella NGO:s lät inte vänta på sig och trots att en del av dem till slut tilläts delta menar de flesta att konferensen var ett spel för gallerierna och att de olika parterna höll hårt på sina positioner och att man nådde fram till få lösningar. (Domrin 2001:210). Anordnandet av Civic Forum betraktas som det första försöket av många i Putins strävan att inkorporera organisationer från civila samhället inom statens strukturer. Efter bara några år vid makten lyckades Putin och hans administration minska mångfalden i massmedia, avskräcka oligarkerna i affärsvärlden från att blanda sig i hans politik, samt försäkra sig om det nationella parlamentets foglighet (Evans 2006:148). Putin har dessutom sett till att kraftigt försvåra NGO:s möjligheter att söka internationellt bistånd, eftersom han menar att sådana bistånd endast bidrar till att bedriva utländska intressen på rysk mark. Putin och hans administration har även drivit igenom en lagändring som inneburit inrättandet av en "Public Chamber" som ska fungera som en plattform där frågor som medborgarna valt att lyfta fram ska kunna presenteras och diskuteras. Lagändringen har presenterats i samma anda som Civic Forum det vill säga som en möjlighet till en genuin dialog mellan staten och dess medborgare - men kända NGO-aktivister avspisar lagen som "an attempt to create a dummy of a civil society" och som en del i ledet av Putins plan att förstärka den vertikala maktordningen (ibid. s.151).

Samtidigt har antalet regeringsledda NGOs, dvs GONGOs ökat betydligt och allt fler experter menar att den utvecklingen vi kunnat bevittna de senaste åren tyder på att det civila samhället i Ryssland allt mer går mot ett "kvasi civilt samhälle" där organisationer är helt underordnade den statliga administrationen. Grupper som vägrar integrera sig i det centraliserade statliga systemet riskerar få fällande domar mot sig samt nekas den registrering som numera är obligatorisk och nödvändig för att kunna bedriva aktivitet i landet. Men vad som kanske är än värre; många organisationer ignoreras helt, och förpassas därmed till en marginell politisk position i det ryska samhället (ibid. s.149).

De här trenderna visar att möjligheterna för det civila samhället att samarbeta med staten är begränsade och om sådana tillfällen erbjuds så kan det kan vara riskfyllt. Vi finner flera försök från staten att kontrollera det civila samhället, dels genom att skapa så kallade GONGO:s, dels genom att försöka att ta över och kontrollera existerande NGO:s. Relationerna mellan staten och civila samhället är komplexa och de interagerar på en mängd olika sätt. I nästa kapitel tittar vi närmare på några ryska NGOs men även statliga institutioner som ibland misstas för NGOs, samt organisationer som det inte är lika enkelt att sätta en etikett på. Deras strukturer samt deras förhållningssätt till statliga institutioner belyses utifrån det teoretiska perspektiv som presenterades i föregående kapitel.

4 Interaktion mellan civila samhället och staten

Sedan Sovjetunionens upplösning har det blivit tydligt att den ryska staten haft svårt att utföra många av dess centrala funktioner. Detta har ofta drabbat de som har det svårast. Därför har många NGO:s tagit över dessa funktioner helt eller i samarbete med staten (Uhlin 2006:91). Kritiker hävdar att när NGO:s endast avlastar staten och övertar det ansvar den egentligen har mot sina medborgare så bidrar det knappast till en politisk utveckling, även om det förbättrar situationen för enskilda individer. Men relationerna mellan NGO:s och statliga institutioner har visat sig vara komplexa och ofta med resultat bortom det man först avsåg. Många av dessa samarbeten låter sig inte förklaras utifrån den enkla förståelsen att det endast handlar om statens behov att bli avlastad eller önskan att kontrollera civila samhället. Ett exempel är den ryska ortodoxa kyrkan som insett fördelarna med att samarbeta med staten, samtidigt som man noga värnar sin organisatoriska autonomi (Bacon 2006:118). Nystiftade lagar som var tänkt att förfördela den ortodoxa kyrkan har dessutom visat sig få oväntade konsekvenser – när nya religiösa grupper i kraft av den nya lagen lyckats skapa ett skydd från statliga trakasserier (ibid. s.122).

Nedan presenteras ytterligare exempel på hur statliga institutioner och NGO:s interagerar på varierande sätt och de konsekvenser de resulterat i. Exempelen är hämtade från olika typer av NGO:s och statliga institutioner, ifrån olika geografiska platser. Noterbart är antalet kriscentrum i förhållande till andra typer av organisationer, vilket kan upplevas som en snedfördelning som hindrar oss från att kunna erhålla en helt rättvis bild. Som framfördes i materialavsnittet är det ett resultat av det begränsade och otillgängliga primärmaterial som finns om ryska NGOs. Men tanken är att dessa organisationer ändå kan fungera som illustrationer och visa på interaktionen mellan staten och civila samhället som faktiskt finns, men även visa på svårigheter i att särskilja sfärerna från varandra då de är nära sammankopplade och ömsesidigt beroende av varandra.

4.1 Citizens' Watch i St Petersburg – en människorättsorganisation

Citizens' Watch bildades 1992, har sitt huvudkontor i St Petersburg och beskriver sig själva som en människorättsorganisation. Huvuddelen av finansieringen kommer från utländska bidrag och internationella organisationer. Målet med

organisationen är att bidra till etablerandet av en parlamentarisk och medborgerlig kontroll över statens lagstiftningsorgan för att förebygga att statliga myndigheter bryter mot de konstitutionella rättigheterna (Taylor 2006: 200).

I flera år har Citizens' Watch hållit i en rad olika projekt som varit inriktade på att se till att lagen upprätthålls och efterlevs vilket ofta har skett i samarbete med polisen. Två olika projekt genomfördes dels i syfte att förändra polisens normer och beteende, dels för att förbättra relationen mellan medborgare och polis med avsikt att öka folkets förtroende för polisen. Citizens' Watch samarbetade och erhöll finansiella medel från "the Main Administration of Internal Affairs" (GUVD) – en statlig myndighet - i dessa såväl som andra projekt. En del av organisationens övriga arbete innehar en mer oppositionell roll, där man ofta öppet kritiserar staten för att kränka individer och organisationer. Därför är det kanske än mer förvånande att statliga organisationer väljer att samarbeta med dem. Men det finns tydliga tecken på att polisen i dagens Ryssland är långt ifrån en fungerande myndighet och hjälp utifrån - såväl finansiella som utbildningsmässiga - har oftast mottagits, även om det ibland varit med en viss skepsis (ibid. s.200-201).

Liknande samarbeten utförda av andra organisationer, i syfte att förstärka lagen och arbeta för dess upprätthållande finns över hela Ryssland. "The Centre for Justice Assistance" har sitt huvudkontor i Moskva men har tidvis bedrivit projekt i andra delar av landet och samarbetar med både staten och andra NGO:s för att utveckla det juridiska systemet (ibid. s.202). I projektet "First Contact" som syftade till att öka förtroendet för polisen hos medborgarna, visade undersökningar gjorda före och efter dessa insatser en tydlig positiv respons hos medborgarna, där andelen som ansåg att poliserna hade förståelse för deras situation ökade från 34 % till 72 % (ibid. s.204).

4.2 Yekaterina Crisis Centre i Yekaterina – center för motverkan av våld i hemmet

Yekaterina Crisis Centre bildades 1998 och är en NGO som hjälper offer som blivit utsatta för våld i hemmet, framförallt kvinnor. Centret är, sett ur ett västerländskt perspektiv, inte en "traditionell" kvinnoorganisation och de aktiva själva benämner sig inte som en sådan. Denna organisation är därför ganska karaktäristisk för ryska organisationer som arbetar för att hjälpa kvinnor. De flesta organisationer som på ett eller annat sätt arbetar för att främja kvinnors situation i Ryssland definierar inte sig själva som en kvinnorrättsorganisation, än mindre är de uttalade feminister (Taylor 2006: 206).

Arbetet utförs av en liten grupp anställda och frivilliga och deras resurser kommer från utländska regeringar och lokala affärsverksamheter. Centret har de senaste åren utvecklat ett gott samarbete med den lokala polisen som kom till efter att några ur personalen lyckades skapa kontakt med en person inom polisstyrkan

som var öppen för förändring. Samverkan har bland annat bestått i psykologisk träning och utveckling av poliser, skapandet av broschyrer om normer och beteenden som delats ut till polisstationer på omkringliggande orter. Dessutom har samarbetet lett till bildandet av ett gemensamt center dit drabbade kan vända sig några gånger i veckan för att få hjälp från bland annat jurister och psykologer. Samarbetet har en tydlig konkret inriktning där poliser får hjälp med hur de ska bete sig när de möter offren. Det kanske framstår som små steg, men samarbetet har varit av symboliskt värde som det första mellan en NGO och myndigheterna på orten, och har resulterat i en viss attitydförändring hos polisen som tidigare i bästa fall varit ointresserade av detta område (ibid.).

4.3 Otklik i Barnaul – ett kvinnokriscenter

Otklik (som översatt till engelska blir ”Respons”) grundades 1997 och är en kvinnoorganisation som fungerar som ett kriscenter. Organisationens ursprungliga syfte var att försvara medborgerliga rättigheter, i första hand kvinnors. Sedan 1999 har Otklik haft en mängd olika projekt varav en del av dem har lyft fram problematiken med våld mot kvinnor. Numera presenterar de sig själva i första hand som en organisation som tar i tu med denna problematik. Åren 2001 och 2002 involverade ett av deras två största projekt innovativa sätt att hjälpa de kvinnor som överlevt våld (Johnson 2006:273).

Otklik är registrerad som en NGO och har mottagit bidrag från en mängd olika internationella fonder och organisationer som vanligen stödjer liknande typer av organisationer. Men dess status är något komplicerad. Som många organisationer i regionen grundades Otklik med hjälp från staten. Chef över organisationen är Svetlana Chudova som även undervisar vid Altai State University’s Faculty of Sociology, där centret också håller till. Centret har en egen plats på universitetets hemsida, hjälper till och utbildar universitetets studenter, samt har en tydlig akademisk karaktär på sitt arbete. Detta innebär förvisso inte att organisationen är ett av ”statens verktyg”, liknande mönster finns i hela västvärlden, men det belyser delvis hur det civila samhället fungerar i Ryssland. Efter Sovjetunionens upplösning fanns plötsligt möjligheten för NGO:s att söka ekonomiskt stöd utanför landets gränser och många såg till att skaffa sig en lämplig profil utåt för att attrahera potentiella bidragsgivare. Många av organisationerna rör sig taktfullt mellan den privata och statliga sfären beroende på vilket sammanhang de befinner sig i. Wedel förklarar det så här:

”(i)n postcommunist societies, political-economic influence has accrued to those who skillfully blend, equivocate, mediate, and otherwise work the spheres of state and private, bureaucracy and market, and legal and illegal.” (Wedel 2004:4)

Ledarna för den här och andra organisationer i regionen som har nära band till universitetet och ministeriet för socialt skydd, har ”agerat flexibelt” med sina respektive organisationer, när de sökt resurser från internationella donatorer såväl som universitetet och statens ”social services” (Johnson 2006:274).

4.4 Altai Krai Crisis Center for Men och Men’s Conversation i Barnaul

I början av 1990-talet blev ”kriscentrum” en relativt vanlig företeelse i Ryssland, framför allt kvinnokriscentrum. Eftersom många ryssar ansåg sig leva i kris etablerades sig begreppet väl i det ryska samhället och i slutet av decenniet hade både NGO:s och statliga institutioner tagit till sig begreppet. En av dessa är Altai Krai Crisis Center for Men (KCCM) som är en statlig institution och grundades i slutet av 1990-talet. KCCM är Rysslands enda kriscenter för män och dess uppdrag är att förebygga och rehabilitera den fysiska, psykologiska och sociala hälsan hos män i arbetsför ålder i regionen. I likhet med kriscenter för kvinnor kretsar centrets huvudsakliga aktivitet kring en telefonlinje som män kan vända sig till för psykologiska konsultationer, tjugofyra timmar om dygnet. Men man anordnar även gruppträffar för både äldre och yngre män som diskuterar och hanterar varierande livssituationer. Från och med 1999 har KCCM också fokuserat på våld i hemmet och genusforskning där man bland annat erbjuder psykologisk hjälp för män som brukar våld i hemmet. De anställda är socialarbetare, psykologer, psykiatriker, läkare med specialinriktning i sexuell hälsa och beroenden, en socialpedagog och en advokat (Johnson 2006:271-2).

Men’s Conversation däremot är registrerad som en NGO och är liksom KCCM belägen i Barnaul. År 1999 bildades organisationen som adresserar problematiken med våld i hemmet, och man har ett nära samarbete med KCCM. Organisationen använder samma kontor, har i stort sätt samma personal och har dessutom samme chef, Maksim Kostenko. Förvirring har exempelvis uppstått vid möten där övriga deltagare (bland annat utländska bidragsgivare) fått information om att Kostenko skulle ha deltagit som representant för KCCM, men istället presenterat sig som talesman för Men’s Conversation (ibid. s.272).

4.5 Memorial

För att inte glömma alla dem som fallit offer för den repressiva Sovjetregimen bildades 1988 organisationen Memorial. Tre områden har sedan dess varit högt prioriterade; etablerandet och publicerandet av en lista med namnen på alla offer,

fastställande av var de avlidna begravts, samt upprättandet av skyltar vid dessa platser.

Under åren 1988-89 var det relativt vanligt att publicera namnlistor över Sovjetregimens offer i dagstidningar – ett intresse som sedan början av 1990-talet svalnat och förekommer mycket sällan idag. Memorial har därför tagit initiativet till "Books of Memory" i landets regioner för att de avlidna inte ska glömmas bort. I böckerna publiceras namn och i den mån uppgifter finns även fotografier och livshistorier.

Organisationen menar att deras uppgift är omfattande och att en del information är omöjlig att komma åt om de inte får hjälp av myndigheterna. Att finna och ta hand om massgravar är en sådan uppgift som kräver tillgång till nuvarande och gamla institutioners filer, som exempelvis KGB. Sådan vilja har dock visat sig mycket begränsad från statens sida, som enligt Memorial, i bästa fall bidrar med begränsad information efter omfattande påtryckningar (Memorials hemsida 2007-11-21).

4.6 Rysslands soldatmödrakommitté – UCSMR

UCSMR (Union of the Committees of Soldiers' Mothers of Russia) bildades 1989 och är en NGO med fokus på människorättsfrågor och kanske den bredaste folkrörelsen hittills som arbetar för en demokratisk utveckling av det ryska samhället. Soldatmödrarna har en stark röst i det demokratiska arbetet och en central position i skapandet av ett civilt samhälle i Ryssland (Svenska Freds hemsida 2007-11-20).

Organisationens huvudsakliga mål är att värna om värnpliktigas, soldaters och deras föräldrars mänskliga rättigheter. UCSMR är numera en landsomfattande organisation som består av över 60 lokala kommittéer utspridda över hela landet, och har en omfattande social bas som enligt dem själva består av fyra miljoner soldater, åtta miljoner föräldrar, större delen av de värnpliktiga samt deras föräldrar. Organisationen arbetar med att hantera individuella klagomål rörande brott mot mänskliga rättigheter inom de militära styrkorna, organisera utbildning om mänskliga rättigheter för soldater och deras föräldrar samt konsultera de regionala soldatmödraorganisationerna (UCSMR hemsida 2007-11-21). Man arbetar även med att anhöriga till soldater som skadats eller stupat i Tjetjenien ska ha rätt till ersättning samt hjälpa dem att få information om saknade och döda. Sedan starten har UCSMR arbetat aktivt för freden och har blivit kända för deras aktiviteter särskilt i samband med kriget i Tjetjenien under åren 1994-96. Under dessa år arbetade organisationen aktivt för att stoppa kriget och hade ett utbrett stöd från den ryska befolkningen. Den folkliga opinionen mot kriget var till viss del ett resultat av soldatmödrarnas arbete och resulterade till slut i att Jeltsin blev tvungen att stoppa kriget. Men när kriget i Tjetjenien utbröt en andra gång i oktober 1999 och soldatmödrarna återigen höjde sina röster i protest mot krigsföringen blev stödet från befolkningen långt ifrån detsamma. Idag stödjer till

skillnad från det första kriget de flesta samhällsgrupper kriget (Svenska Freds hemsida 2007-11-20).

Redan i samband med det första kriget tappade UCSMR förtroende för de ryska myndigheterna. Det senaste årtiondet har situationen för alla värnpliktiga och soldater förvärras i Ryssland, något som till och med stöds av officiell data från staten. Tretusen soldater (som inte befinner sig i konfliktområden) dör som ett resultat av hunger, sjukdomar, olyckor och självmord varje år. Soldaterna saknar i praktiken konstitutionella rättigheter eftersom befälhavarna inte är intresserade att rapportera om de omfattande brotten mot mänskliga rättigheter. Det existerande rättssystemet omöjliggör dessutom i princip för en soldat att få sitt fall prövat, eftersom en soldat som olovligen lämnat sin bataljon oavsett vilken behandling han tvingats utstå automatiskt anses vara en brottsling. Den omfattande mängden soldater som dör eller blir lemlästade för livet varje år och myndigheternas konsekventa ointresse att försöka förändra situationen har lett till att UCSMR helt förlorat förtroendet för de statliga myndigheterna (ibid.). Organisationen erhåller inte något stöd från den ryska staten och motarbetas aktivt av myndigheterna på grund av den häftiga kritiken mot den ryska armén. UCSMR befinner sig alltså i en klart oppositionell ställning till den ryska staten och illustrerar här en organisation som inte på någon nivå intar en samarbetsroll med myndigheterna.

4.7 Kapitelsammanfattning

UCSMR och Memorial borträknade så har organisationerna ovan gemensamt att de på något sätt samarbetar med den ryska staten. Avsikten har för dessa organisationer inte i första hand varit att agera ”vakthund” gentemot de statliga institutionerna, utan snarare att inta en samarbetsroll, där man tillsammans arbetat för att nå ett visst mål, som till exempel att minska tiden för brottsmisstänkta i häktet (Taylor 2006:203). Ibland har samarbetet sökts upp av de statliga institutionerna, medan initiativet kommit från organisationerna andra gånger. Samarbetena utgör förvisso endast en begränsad del av civila samhällets aktiviteter och har inte medfört några omvälvande resultat, men flera av de inblandade har uttryckt sig positivt om arbetsmetoderna. Och lyckas fler ryska NGO:s värna sin organisatoriska autonomi samtidigt som de fortsätter att bedriva meningsfulla samarbeten finns kanske också möjligheten att påverka den ryska staten i större utsträckning. För även om många projekt hittills dominerats av samarbeten med lokala myndigheter och mindre institutioner så kanske dessa erfarenheter kan spridas på både lokal och nationell nivå. Men vad som kan konstateras är att regimkritiska organisationer om inte alla gånger aktivt motarbetas så åtminstone i de flesta fall saknar stöd av staten. UCSMR är en organisation som i och med att den ryska statens agerande med tiden förlorat allt förtroende för staten och därför valt att ta helt avstånd till eventuellt samarbete med staten.

Men de här exemplen illustrerar även hur svårt det kan vara att dra en gräns mellan olika sfärer i det ryska samhället, något som bland annat belyses genom kampen om internationella bidrag. Både organisationer och statliga institutioner har haft svårt att överleva ekonomiskt och i takt med att det under 1990-talet blev lättare att erhålla internationella bidrag har fler använt sig av den möjligheten. Statliga institutioner och hybrider mellan statliga institutioner och NGO:s har därför haft anledning att "ompaketera" sig själva som NGO:s, och gränserna mellan dem har suddats ut allt mer (Johnson 2006:274).

5 Analys

Med tanke på den negativa demokratiska utvecklingen i Ryssland de senaste åren, med en stat som till synes verkar gripa ett allt hårdare tag om det öppna och fria samhället, så är kanske en analys av civila samhället och dess samarbete med staten och möjligheterna till politisk utveckling som ett resultat därav, oväntad. Men de teorier som de senaste årtiondena dominerat forskningen om det civila samhället och dessas förståelse för hur samhällsliga sfärer förhåller sig till varandra där tankar om avskildhet varit rådande, gynnar inte en djupare förståelse av civila samhället, menar jag. Hur relationen mellan civila samhället och staten ser ut och kan se ut har därför, istället för utgångspunkten, snarare varit studeringsobjektet i denna uppsats. Genom att frångå simplistiska normativa antaganden om hur sociala sfärer relaterar till varandra och i stället rikta fokus och undersöka hur dessa relationer faktiskt ser ut har den här uppsatsen velat visa att civila samhället och staten i Ryssland kan interagera på ett flertal olika sätt, och att det dessutom inte alltid är givet var gränsen mellan dem går.

En förutsättning för att kunna analysera civila samhället och staten är insikten i att vi inte kan uppfatta dem som enheter. Därför är det nödvändigt att vara försiktig med att dra slutsatser om samarbetet dem emellan. För liksom det är svårt, för att inte säga omöjligt, att tala om civila samhället som en enhet, likaså går det inte att utgå från staten som en enhet - även när det handlar om en auktoritär stat som Ryssland, som blir allt mer centraliserad och gör sitt bästa för att fokusera makten hos ett fåtal aktörer. En förutsättning är därför att utgå från att det vi kallar staten består av komplicerade strukturer och beståndsdelar med en mängd viljor (Sjögren 2001:40).

Inledningsvis ställdes frågan om det finns aspekter av samarbete mellan civila samhället och staten i en auktoritär stat som Ryssland som är positivt för politisk utveckling och om organisatorisk autonomi är nödvändig för politisk utveckling? Aktiviteten i det ryska civila samhället är mycket begränsad av staten och som konstaterats uppsatsen igenom verkar trenden vara att den sittande administrationen gör sitt bästa för att begränsa det allt mer, i synnerhet de mest oppositionella organisationerna. Vi har dock kunnat se att de finns organisationer, även om de är få, som lyckats driva igenom viktiga frågor genom att bland annat samarbeta med den ryska staten och samtidigt bevarat sin *organisatoriska autonomi*. Citizens' Watch är en människorättsorganisation som är ett exempel på detta. Trots att man har en ganska offensiv och negativ inställning till den sittande administrationen har man bedrivit ett lyckosamt projekt tillsammans med polisen (Taylor 2006:200).

Genom att utgå från *organisatorisk autonomi*, och de tre punkter som Fisher anser utgöra själva grundförutsättningen nämligen *organisatorisk förpliktelse*,

finansiell diversifiering och en *massbas* ser vi tydligt att förutsättningarna för organisationer i det civila samhället i Ryssland är dåliga. Den sittande administrationen har på en mängd olika sätt – bland annat genom lagstiftande – försämrat möjligheterna för det civila samhället aktivitet samtidigt som det finns en ovilja att organisera sig bland medborgarna. Resultatet är en begränsad *massbas*. Det mesta tyder dessutom på att det civila samhället i Ryssland är mycket segregerat med dåliga kontakter mellan organisationerna. På Yekatarina Crisis Center såväl som på liknande center, utförs arbetet av ett fåtal personer som lyckats skapa kontakt med någon inom myndigheten som varit öppen för förändring (Taylor 2006:206). Personliga kontakter till nyckelpersoner inom de statliga institutionerna är många gånger avgörande för om en NGO lyckas (Sundstrom – Henry 2006:312). Vidare innebär bristen på nationell finansiering att den övervägande majoriteten av finansieringen kommer från utländska och internationella bidragsgivare. NGO:s är ofta begränsad till en eller ett fåtal donatorer som tenderar att påverka dess prioriteringar. De flesta NGO:s har alltså svårigheter med en *finansiell diversifiering*. Och det som Fisher lyfter fram som själva grundförutsättningen för organisatorisk autonomi, nämligen en *organisatorisk förpliktelse* till autonomi saknas ofta, eftersom många organisationer varken har vilja eller möjlighet att stå emot påtryckningar från staten. Vi kan därför konstatera att få organisationer i Ryssland är autonoma eller har möjligheten att vara det. Förutsättningen för politisk utveckling som kommer från det civila samhället är alltså begränsad.

Olika typer av organisationer har olika mål och strategier, och därmed även olika sätt att förhålla sig till andra sociala sfärer – som staten. Ett autonomt förhållande till staten är inte det viktigaste för de flesta NGO:s i Ryssland. En organisation som har en tydlig politisk inriktning och/eller har målet att genomföra ett regimskifte kommer inte att söka samarbete med staten (Foster 2001:93). Däremot finns det en mängd organisationer som är opolitiska och ser samarbete som en god möjlighet att förstärka sin position och driva igenom förändringar. Och ibland kanske medlemmarna anser det vara nödvändigt för organisationens överlevnad – det finns helt enkelt inget alternativ (ibid. s.94). Vi har emellertid sett att även en del organisationer som har en tydlig oppositionell hållning till regimen ändå uppfattat att det ibland finns fördelar med att söka samarbete med statliga myndigheter. Men de allra flesta organisationer som har samarbetat med staten är sådana som är relativt opolitiska i sin hållning. Det är förvisso inte endast ett resultat av organisationernas egna val utan även en strategi från administrationen att hålla de mer oppositionella organisationerna på avstånd. Kritiska organisationer hålls på behörigt avstånd, och de har ofta betydligt sämre förutsättningar att bedriva sin verksamhet, allt från passivitet i form av uteblivna bidrag och stöd, svårigheter att nå fram till medborgarna på grund av att de nekas att ta plats i media, till aktivt motarbetande i form av hot och förföljelse och skapandet av begränsande lagar, drabbar många organisationer (Evans 2006:149).

De oppositionella och öppet kritiska NGO:s som ställer sig helt utanför staten och värnar sin *organisatoriska autonomi* kommer alltid att behövas, särskilt i en auktoritär stat som Ryssland – men alla vill och kan inte den rollen. Organisationer som är villiga att samarbeta med staten, särskilt de som samtidigt

lyckas bevara sin organisatoriska autonomi, är viktiga för utvecklingen i ett land som är så slutet som Ryssland. Den ståndpunkten stöds av flera ”Rysslandsexperter” (Domrin 2001, Hale 2002). En del av problemen med bristande politisk utveckling och avsaknad av demokrati i Ryssland kan nämligen förstås utifrån en bristande relation mellan staten och civila samhället (Uhlin 2006:153). Ett problem som är oundvikligt när det gäller Ryssland – och som ofta diskuteras – är landets svaga demokratiska tradition. Såväl staten som civila samhället saknar demokratiska erfarenheter. Därför är det desto viktigare att de få erfarenheter som finns tas till vara på, vare sig de återfinns i civila samhället eller staten. Eftersom det ryska samhället lider av ett stort demokratiskt underskott måste kunskapen som finns spridas. Ett meningsfullt utbyte mellan civila samhället och staten kan bidra till en positiv politisk utveckling.

Ett exempel på samarbete mellan civila samhället och staten är den kompetensutveckling civila samhället hjälpt staten med. Vi har sett hur kunskap hos olika organisationer har varit av betydelse och bidragit till samarbete och utveckling av statliga myndigheter. Många myndigheter är underfinansierade och saknar dessutom kunskapen för att kunna utföra arbetet på ett bra sätt och en del myndigheter, och dess anställda, är välvilligt inställda till NGO:s och inser dess kapacitet. I andra fall har vi däremot sett hur organisationer motarbetas och hur deras expertis ifrågasätts av myndigheter. I de områden där samarbete idag finns kan vi även konstatera att det bidragit till ett visst uppöppnande av det politiska utrymmet, som förmodligen hade varit otillgängligt med endast ett oppositionellt förhållningssätt. Om det civila samhället ska bidra till en politisk utveckling, under de förutsättningar som råder i Ryssland nu är det troligen nödvändigt med organisationer som är beredda att samarbeta. Fisher framhåller att politisk utveckling är; ”en interaktiv process av beslutsfattande och lärande inom och mellan regering och civila samhället som är baserad på skapandet och spridandet av makt” (1998:21).

Men det finns problem med att alltför ensidigt fokusera på civila samhällets relation till staten – särskilt i en auktoritär stat som Ryssland. Som diskuterats uppsatsen igenom så har den ryska staten ett starkt grepp om det ryska samhället och de förutsättningar som civila samhället har att förhålla sig till verkar ständigt försämrats. Av denna anledning är det omöjligt att bortse från den oundvikliga påverkan staten har på det civila samhället. Men det bör dock inte hindra oss från insikten att det civila samhället kan påverka den politiska utvecklingen utan statens direkta inblandning.

Dryzek intresserar sig för sociala rörelser och NGOs och diskuterar hur de strategiskt bör förhålla sig till staten för att kunna påverka samhället. Han analyserar under vilka förutsättningar civila samhället kan samarbeta med staten, samt när en organisation eventuellt kan upptas inom statens strukturer. Dryzeks resonemang kan möjligen tillföra en dimension till de teoretiska resonemang som Fisher driver. De varierande relationer mellan organisationer och staten är ett resultat av de förutsättningar som sätts av staten samt de olika strategier som organisationerna väljer menar Dryzek. Hur staten förhåller sig till det civila samhället och därmed möjligheten för enskilda organisationer att skapa ett inflytande beror förstås vilken typ av stat det är. En demokratisk stat har oftare

strukturer som möjliggör en organisering oberoende av statens direkta intresse – medan en auktoritär stat begränsar det civila samhällets aktivitet och väljer att samarbeta med dem som faller under statens egna direkta intressen. Ryssland är som bekant en auktoritär stat och motarbetar därför ofta aktivt stora delar av civila samhället och begränsar sig därför till att nästan enbart samarbeta med de organisationer som de anser sammanfaller med dess intressen. (Dryzek 1996:480). Enligt Dryzek är det framförallt två överväganden en organisation bör ha i åtanke när möjligheten att inleda ett samarbete med staten dyker upp. Först och främst bör organisationen fråga sig om deras centrala frågor är intressanta och relevanta för staten. Dryzek menar att en organisation endast kan få ett reellt inflytande om staten har ett genuint intresse för deras frågor. Om svaret är nej menar Dryzek att organisationen bör avstå från samarbete med staten. Både den enskilda organisationen och det civila samhället i stort förlorar och den demokratiska utvecklingen blir lidande eftersom ett sådant samarbete riskerar att endast leda till ett övertagande från statens sida och en politik som är baserad på symboliska vinster (ibid. s.484-5).

Det andra kriteriet som bör övervägas är huruvida samarbetet efterlämnar sig ett blomstrande och levande civilt samhälle eller inte. Dryzek anser att om det resulterar i en allt för stor förlust för det civila samhället så bör organisationen starkt överväga att inte inleda ett sådant samarbete. Han medger emellertid att det finns organisationer och grupper vars främsta angelägenhet inte är den demokratiska utvecklingen - och för dessa grupper kan naturligtvis ett sådant övervägande verka irrelevant. Men Dryzek poängterar vikten av att förstå de instrumentella aspekterna av de två kriterierna. Det första kriteriet – med dess krav på reellt inflytande – är tydligt, men det andra innebär att organisationen bör begrunda hur den fokus och energi som läggs på samarbetet med staten, alltså på den konventionella politiken, påverkar den roll och det inflytande de tidigare hade i det civila samhället – och den eventuella maktförlusten som ligger i det. Om den maktförlusten är betydande innebär det inte bara en förlust för det civila samhället och den demokratiska utvecklingen, utan för den enskilda organisationen förmodligen även en stor del av den slagkraft de tidigare hade och som kanske endast var möjlig just för att de stod helt utanför statens strukturer. Huruvida en organisation bör välja att samarbeta med staten eller även fortsättningsvis endast vara aktiv i det civila samhället – eller möjligen välja en strategi av ”både och” - är naturligtvis beroende på den specifika situationen just de befinner sig i, organisationens intressen och statens vilja och ambition (ibid. s.485-6).

Men Dryzek – och det är denna aspekt av hans analys som kanske är den mest intressanta - framhåller att det civila samhället kan utöva makt på ett flertal sätt som inte direkt involverar staten, även när det rör sig om en mer auktoritär stat som Ryssland. Han listar ett antal aktiviteter utifrån var det civila samhället kan utöva makt *över* staten. För det första, understryker Dryzek så kan det civila samhällets agerande påverka förutsättningarna för den politiska diskursen och därmed inverka på politikens innehåll. Som exempel lyfter Dryzek fram Martin Luther Kings retoriska insatser som kom att förändra den amerikanska konstitutionella liberalismens diskurs så att afroamerikaners medborgerliga rättigheter fördes upp på agendan. Vidare kan sociala rörelser och organisationer

legitimera olika former av kollektivt agerande samt etablera viktiga frågor på den allmänna agendan som resulterar i långvariga effekter på den politiska kulturen. Slutligen anser Dryzek att protester i det civila samhället kan medföra en rädsla för politisk instabilitet som indirekt tvingar fram en reaktion från staten (ibid. s.481). Förutom dessa mer eller mindre demokratiska aktiviteter som civila samhället kan utöva *över* staten kan det civila samhället fodra makt *från* staten, menar Dryzek. Genom att definiera civila samhället i mer funktionella termer kan vi förstå hur det själv kan stå för problemlösningen. Dryzek menar att när feministerna talar om "empowerment" så menar de inte inflytande över regeringen utan snarare kontrollen över deras egna liv som är möjligt tillsammans med angelägna stödgrupper. Det sista och något annorlunda sättet som det civila samhället kan utöva makt är på det sätt som kulturella förändringar kan påverka maktrelationer. För även om aktiviteten i det civila samhället inte leder till direkta effekter och förändringar på det politiska beslutstagandet kan det bevisligen få konsekvenser som ändå påverkar samhället och det vardagliga livet och som ibland får varaktiga effekter. Dryzek tar många samhällens ökande medvetenhet om könsroller samt den ökande kännedomen om våra utsläpp och dess konsekvenser för vår miljö som två exempel på detta (ibid s.482).

Även om Fisher anser att det civila samhället är en politisk kraft i sig själv och att politisk utveckling inte behöver gå igenom eller komma från staten så väljer hon inte att lägga fokus på detta i sitt teoretiska resonemang (Fisher 1998:23). Dryzek riktar däremot fokus på den del av civila samhällets aktivitet som Fisher delvis försummar, nämligen de mer indirekta maktutövningar hos civila samhället som även om de inte lyckas påverka staten direkt kan få både konkreta och ihållande konsekvenser på samhället. Analysen av det ryska civila samhället som varit i fokus för denna uppsats hade möjligen kunnat erhålla en intressant dimension och eventuellt även ett större djup med detta perspektiv. Kanske är den ryska staten idag allt för auktoritär för att den valda teoretiska utgångspunkten ska kunna ses som den mest relevanta.

Den här studien gör förvisso endast ett stickprov i det ryska civila samhället men utifrån det valda teoretiska ramverket har vi ändå kunnat belysa en del intressanta aspekter. Vi kan konstatera att det stundtals är svårt att fastställa var gränsen mellan olika ryska samhällsliga sfärer – som civila samhället och staten – går. Vi har också kunnat se att de interagerar på varierande sätt, och att det inte är givet hur dessa relationer ser ut. Till och med i det auktoritära Ryssland går det att finna meningsfulla samarbeten mellan civila samhället och staten som måste förstås bortom förenklade antaganden om statens behov att kontrollera civila samhället - och som kan leda till politisk utveckling. Det är dock inte så vanligt att ryska organisationer uppfyller Julie Fishers kriterier på *organisatorisk autonomi*. Ett åtagande och egen inre vilja att vara självständig och autonom, som enligt Fisher är det viktigaste och själva förutsättningen för *organisatorisk autonomi* har det ryska civila samhället fortfarande stora problem med, och därmed finns det ofrånkomliga risker för det civila samhället att samarbeta med staten. Men vi ser trots detta alltså att det finns organisationer som lyckas värna sin autonoma ställning samtidigt som de samarbetar med statliga institutioner och myndigheter.

Även om denna uppsats har begränsat sig till att undersöka interaktionen mellan civila samhället och staten och därmed endast kan bidra till en del i förståelsen kring det ryska civila samhällets aktivitet så kan det förhoppningsvis ändå medverka till en del nya infallsvinklar och ett medvetandegörande om de komplexa strukturer som utgör staten och det civila samhället och de varierande sätt de interagerar med varandra.

6 Referenser

Bacon, Edwin, 2006. "The Church and Civil Society in Russia", s.110-125 i Evans, Alfred B. Jr. – Henry, Laura A. – Sundstrom, Lisa McIntosh (red.) *Russian Civil Society – A critical Assessment*. New York: M.E. Sharpe, Inc.

Beckman, Björn, 2001. "Civil Society and Alliance Politics", s.49-68 i Beckman, Björn – Hansson, Eva – Sjögren, Anders (red.) *Civil society and Authoritarianism in the Third World – A Conference Book*. Stockholm: Akademitryck AB.

Beckman, Björn - Sjögren, Anders, 2001. "Civil Society and Authoritarianism: Debates and Issues – an Introduction", s.1-20 i Beckman, Björn – Hansson, Eva – Sjögren, Anders (red.) *Civil society and Authoritarianism in the Third World – A Conference Book*. Stockholm: Akademitryck AB.

Diamond, Larry, 1999. *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Baltimore: The John Hopkins University Press

Domrin, Alexander N., 2003. "Ten Years Later: Society, "Civil Society", and the Russian State", *The Russian Review* April 2003, s.193-211.

Dryzek, John, 1996. "Political Inclusion and the Dynamics of Democratization", *American Political Science* vol. 90, nr 1, s. 475-487.

Edwards, Michael, 2004. *Civil Society*. Cambridge: Polity Press.

Evans, Alfred B. Jr. 2006. "Vladimir Putin's Design for Civil Society", s.147-158 i Evans, Alfred B. Jr. – Henry, Laura A. – Sundstrom, Lisa McIntosh (red.) *Russian Civil Society – A critical Assessment*. New York: M.E. Sharpe, Inc.

Fisher, Julie, 1998. *Non Governments: NGOs and the Political Development of the Third World*. West Hartford: Kumarian Press, Inc.

Foster, Kenneth W., "Associations in the Embrace of an Authoritarian State: State Domination of Society?", *Studies in Comparative International Development* vol. 35, nr 4, s. 84-109.

Grugel, Jean, 2002. *Democratization: A Critical Introduction*. New York: Palgrave.

Hale, Henry, 2002. "Civil Society from Above? Statist and Liberal Models of State-Building in Russia", *Demokratizatsiya* vol. 10, nr. 3, s. 306-21.

Johnson, Janet Elise, 2006. "Public-Private Permutations: Domestic Violence Crisis Centers in Barnaul", s.266-283 i Evans, Alfred B. Jr. – Henry, Laura A. – Sundstrom, Lisa McIntosh (red.) *Russian Civil Society – A critical Assessment*. New York: M.E. Sharpe, Inc.

Sjögren, Anders, 2001. "State, Civil Society and Democratization: Theoretical Debates Past and Present", s. 21-48 i Beckman, Björn – Hansson, Eva – Sjögren, Anders (red.) *Civil society and Authoritarianism in the Third World – A Conference Book*. Stockholm: Akademitryck AB.

Stubbergaard, Ylva, 1998. "Civilt samhälle och demokrati", *Statsvetenskaplig tidskrift*, årgång 101, nr 1, s. 3-14.

Sundstrom, Lisa McIntosh - Henry, Laura A, 2006. "Russian Civil Society: Tensions and Trajectories", s. 305-322 i Ewans, Jr., Alfred B – Henry, Laura A. –Sundstrom, Lisa McIntosh (red.), 2006. *Russian Civil Society: A Critical Assesment*. New York: M.E Sharpe, Inc.

Taylor, Brian D., 2006. "Law Enforcement and Civil Society in Russia", *Europe-Asia Studies*, vol. 58, nr 2, s.193-213.

Uhlin, Anders, 2006. *Post-Soviet civil society: Democratization in Russia and the Baltic States*. New York: Routledge.

Wedel, Janine R., 2004. *Collision and Collusion: The Strange Case of Western Aid to Eastern Europe*. New York: Palgrave.

Whitehead, Laurence, 2002. *Democratization: Theory and Experience*. New York: Oxford University Press.

Internetkällor:

<http://www.memo.ru/eng/map1.htm> 2007-11-21

<http://www.ucsmr.ru/english/sitemap.htm> 2007-11-21

<http://www.svenskafreds.se/> 2007-11-20